

HALÁSZ GYÖZŐ MIHÁLY¹ – HALÁSZ ZSOLT²

KERESZTÉNY KÖZGAZDASÁGTAN A VÁLSÁG UTÁN CHRISTIAN ECONOMICS AFTER FINANCIAL CRISIS

ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία (ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ Α΄ 6,10α)

Mert minden rossznak gyökere a pénz szerelme (1Tim 6,10a)

A szerzők a tanulmányban megkísérlik felmérni a közgazdaság tanulmányozásának és gyakorlásának azon összetevőit, melyek elhanyagolása, megszüntetése, nem helyes irányú művelése hozzájárult az elmúlt 30-35 év gazdasági válságainak a kialakulásához. Az alaptézis szerint a legutóbbi hitelválsághoz, és egyébként általában a gazdasági válságokhoz vezető út nem néhány héttel vagy hónappal a válság kirobbanása előtt kezdődik, hanem az a gazdaságban tevékenykedő személyek alapvető gondolkodásmódjában: az emberrel (énkép, másképp), a társadalom és a gazdaság működésével, a pénzhez való viszonytal kapcsolatos attitűdökben. Ezekből indulnak ki és épülnek fel azután azok a filozófiák és ideológiák, melyek alaptéziseket, axiómákat szolgáltatnak a felhasználható alternatív közgazdasági tanok számára. Úgy tűnik, hogy az egész emberlakta bolygó gazdaságát megrázni képes válságokat a liberális és neo-liberális közgazdasági gondolkodás produkálja. De mi lehet ennek az alternatívája? A szerzők hitet tesznek amellett, hogy az emberi világgal kapcsolatban felelősen gondolkodni és cselekedni kész közgazdasági gondolkodás az etikus, még szűkebben, a keresztény értékrendű közgazdaságtan lehet.

The authors in the study make a try to assess those elements of the theory and practice of economics which has been neglected, removed and misused, and this way assisted the escalation of the 30-35 years' economical crises. By the basic thesis the route to the latest loan crisis and in general for the economic crises started not in a week or a month-time the escalation of the crisis, but in the mindset of the persons taking part in the economy: the human (self and other), it has begun with the functioning of the society and economy, and in the attitude towards money. From these emerge and recover those philosophies and ideologies which serve basic theories and axioms for the usable alternative economical doctrines. It seems, that the crises shaking the whole economy of the human-inhabited earth are produced by the liberal and neoliberal economical mindset. What can be the alternative? The authors confess that the economical thinking which is accountably and proactively ready to act for the human world is ethical and more precisely Christian value-based economics could be.

1. A PÉNZÜGYI VÁLSÁG OKAI

A 2007-es pénzügyi válság okait sokan sokféleképpen igyekeztek már – és igyekeznek ma is – feltárni, feldolgozni. Nagy vonalakban a következő okokat sorolhatjuk fel:

¹ egyetemi hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem

² közgazdász-informatikus, protestáns teológus, doktorjelölt a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán

1.) *A válság előre jelzésének problémája:* Christian Upper, aki tanulmányában [Upper, 2010] stresszteszteknek vetette alá a különböző pénzügyi rendszereket azt kutatva, hogy mely rendszerek stabilabbak az átgyűrűző hatásokkal szemben, azt emeli ki, hogy a tanulmányban vizsgált modellek azon amerikai subprime jelzáloghitel piaci problémák jelentkezése előtt lettek kifejlesztve, ami az élő emlékezet legnagyobb gazdasági válságává nőtte ki magát. A modellek képesek lettek volna a Lehman Brothers csődjét előre jelezni, de a szóban forgó modelleket elsősorban nem ezzel a céllal tervezték. A bankok magatartását a modellek nem képesek leképezni és kezelni, viszont éppen ez az összetevő képezte a válság egyik forrását.

2.) *A „subprime” problémája:* Az ún. subprime hitelezés az alsó középosztály azon vágyára épít, mely szerint ők is elérhetik az ún. amerikai álmot (ház, két autó stb.). A nagy ház eléréséhez viszont csak jelzáloghitel felvételével juthatnak. A jelzáloghitelek az első években kedvező kamatozásúak, viszont a kedvezményes évek letelte után a hitelek változó kamatozásúvá válnak. Így az addig stabil és előre kalkulálható törlesztőrészesletek változó mértékűvé és sokszor kifizethetlenné válnak. A jelzálogkötvény intézményében a kibocsájtók egy idő után a fenti, bizonytalan törlesztésű jelzáloghiteleket tartalmazták. Ezeknek a kötvényeknek a hozama sokkal nagyobb volt, mint bármely más stabil piaci instrumentumé, mivel a jelzáloghitelét minden amerikai – legalább is a stabil és kedvezményes kamatozású időszakban – fizette. A kötvény elértéktelenedését és kötvénypiaci túlárazottságát az okozta, hogy a hitelfelvevők a kedvezményes időszak lejártával nem voltak képesek a megemelkedő kamatokkal fizetni törlesztőrészesleteiket. Ezek a hitelek 2007 második negyedévtől sorban „bedőltek”, ugyanakkor a hitelminősítők – félve a teljes összeomlástól – továbbra is megadták az AAA besorolást a hiteleket megtestesítő kötvényekre, tehát a besorolás messze nem tükrözte a jelzáloghitelek állapotát. A kötvények AAA besorolása és a mögöttük álló jelzáloghitelek státusza közti távolság tömeges megjelenése jelentette az ún. „ingatlan-buborék” létrejöttét.

3.) *Túlzott nyereségvágy:* Ez az ok szorosan összefügg az előző pont elején említett jelenséggel, miszerint az alacsonyabb jövedelmű rétegek is szerettek volna magas hozamokra szert tenni, és ezt lehetőség szerint több cikluson keresztül. Ezt az igényt szolgálták ki a bankok, mely igényhez csatlakoztak a különféle befektetési alapok is (pl.: nyugdíjbiztosítók). Brueggemann az alsó középosztálybeliek álmaival kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „nem nehéz megérteni, hogy azok, akik a legtöbbel rendelkeznek, úgy gondolják, hogy már birtokolnak eleget, míg a keveset birtoklók akik jövedelmi szempontból inkább mohók. Így azok, akiknek sok van és még többet szeretnének, találkoznak azokkal, akiknek kevés van, de többre vágnak.” [Brueggemann, 2009:].

4.) *A hitelminősítők magatartása:* A 2. pontban leírtak alapján joggal elvárható lett volna, hogy azok a hitelminősítők, amelyek a jelzálogkötvények besorolását végezték, nagyobb gondossággal figyeljék az általuk minősített kötvények mögött álló hitelek állapotát (különösen a kedvezményes időszakok lejártával), és adott esetben a megfelelő kötvények besorolását módosítsák.

5.) *Bizalmi válság:* Paul Krugman a Princeton Egyetem közgazdász professzora szerint „az USA gazdasága a hit válsága miatt szenved. Ez alatt azt értem, hogy a mi [ti. az USA] gazdasági intézményi rendszerünkben és azon biztosítóknál, amelyek a legtöbb adósságot biztosították, a bizalom hiánya növekedett.” [Hamilton, 2009:]. Krugman 2008. február 15-én a New York Timesban megjelent cikkében némileg részletesebben fogalmaz, amikor arra keresi a választ, hogy miért okozott ekkora károkat a pénzügyi rendszerben egy olyan válság, ami a házvásárlók egy bizonyos csoportjának a hiteleivel kezdődött: „Mivel végső soron ez több mint subprime-válság, több mint ingatlanválság; ez a hit válsága” [Krugman, 2008:]. A cikkben kifejti, hogy a befektetők „többé már nem hiszik el a biztosítóknak, hogy azok a képzelt instrumentumok a feltételezéseknek megfelelően fognak

működni – végül is ők is tudják, hogy mi történt azokkal az emberekkel, akik azt gondolták, hogy a subprime-hátterű kötvényeik biztos, AAA-besorolású befektetések.” [Krugman, 2008:]

2. EMBERKÉP

A fenti okokat a válság közvetlen okainak tekintjük, ellenben az egész jelenség mögött a közgazdasági felsőoktatási képzés emberképének elégtelensége áll. A való életben használt közgazdasági modellek legvégső alapját – ha bevalljuk, ha nem – mindig valamilyen filozófiai vagy vallási emberkép alkotja. Az alábbiakban szeretnénk a közgazdaságtan szempontjából relevánsnak tekinthető emberképeket a filozófia története alapján felvázolni:

1.) Az erényetikán alapuló filozófiai emberkép:

1. táblázat: Az emberi személy (és tudás) skolasztikus „térképe”

Az erény típusa	Arisztotelész Az emberi erény és vizsgált terület (témakör) által meghatározott tudományágak	Aquinói Tamás Az erény, a vizsgált terület és a módszer által meghatározott tudományágak
<i>Teológiai</i>	(nincs)	Hit – Remény – Szeretet: kinyilatkoztatáson alapuló teológia
<i>Intellektuális („spekulatív”)</i>	Bölcsesség: Metafizika (a lét vizsgálata, beleértve a természetes teológiát)	ugyanaz, mint Arisztotelésznél
<i>Racionalitás</i>	Logika („analitika”): az értelem rendje	ugyanaz, mint Arisztotelésznél
<i>Tudomány (= valamilyen konkrét típusú létezőre vonatkozó tudás)</i>	Matematika: a létezők anyagból és mozgásból elvonatkoztatott rendje) Fizika (a „természetek” tudománya): az anyagtól elvonatkoztatott lét Biológia: a lelkes anyagtól el-vonatkoztatott lét	ugyanaz, mint Arisztotelésznél Vegyes (fizikai-matematikai) tudományok ugyanaz, mint Arisztotelésznél ugyanaz, mint Arisztotelésznél
<i>Gyakorlati Erkölcsei: aktív, másokra irányuló Cselekvő, önmagunkra irányuló Alkotó</i>	Morálfilozófia (Az arisztotelészi erények nem alkotnak egységes rendszert) Politika Etika Igazságosság: elosztó, kölsönös/kiigazító, nemeslelkű adakozás Vegyes (nem egységes rendszer) Vegyes (nem egységes rendszer) Mechanika és művészet	ugyanaz, mint Arisztotelésznél Prudencia/gyakorlati bölcsesség (= gazdaság) - Politikai - Magánszervezeti - Személyes Igazságosság - Politikai elosztás - Magánszervezeti elosztás - Személyes: jótekonyság, kölsönös igazságosság Lelki erő (vs. ellenszenvek) Mértékletesség (vs. csábítások) ugyanaz

Mueller a fenti táblázat gondolatmenetét előtétélezve műve 26. oldalán a Lk 17,27-28 szakasz³ alapján azt mondja, hogy „Aquinoi Tamás felismerte, hogy itt nem négy különböző cselekvésről van szó, hanem ezek az igék valójában minden egyes gazdasági cselekvés négy lényegi aspektusát jelölik.” Más szavakkal mi emberek termeljük, cseréljük, adjuk (vagy osztjuk el), és használjuk fel (vagy fogyasztjuk el) az emberi és nem-emberi javainkat.

2.) *A gazdaságot művelő ember protestáns képe:* Mueller azt írja ezzel kapcsolatban, hogy a reformáció után az ilyen irányú elképzelések gyökeresen nem változtak a katolicizmushoz képest – legalábbis nem azonnal: „A gazdaságelméletben a reformáció után sem találunk alapvető különbséget a katolikusok és a protestánsok között. Langholm bemutatta például, hogy a 16. században a protestáns Philip Melanchthon árelemzése azt a hagyományt követi, amelynek nyomai Tamástól a Nicholas Oresmuson és Henricus de Frimarián át követhetők, és Melanchthon protestáns tanítványai ezt szinte változatlan formában örökítették át a következő évszázadra.” [Mueller, 2015: 39-40]. „... Az a tény, hogy Pufendorf német lutheránus volt és az általában véve kálvinista Glasgow-i egyetemen Adam Smith idején tanították elméletét, arra utal, hogy a gazdaságelmélet skolasztikus rendszerezése mind a protestánsok, mind a katolikusok között széles körben ismert és általánosan elfogadott volt, jócskán a 18. század második feléig.” [Mueller, 2015: 55-56].

3.) *A klasszikus iskola emberképe:* Az Adam Smith korabeli mainstream közgazdaságtan emberképe tehát az idők során nem változott. Miért akarta Smith ezt megváltoztatni? Eleddig az az alapelv uralkodott Aquinoi Tamás nyomán, hogy a gazdaságnak négy alapeleme van: (1) végső elosztás, (2) hasznosság, (3) termelés, (4) egyensúly. Newtonnak sikerült a természettudományban mindent a gravitáció jelenségére és alapelvére visszavezetni. Smith szándéka is az volt, hogy lehetőség szerint egyetlen elem vagy elv határozza meg a közgazdaság rendszerét [ld. Mueller, 2015: 57]. Míg Augustinus (és Tamás) elméletében a végső elosztás elve alapján a kereskedő jóindulatból szolgálja ki a vásárlót, addig Smith szerint a sörfőző és a pék nem jóindulatból, hanem önszeretetből szolgál ki, vagy ahogy Takaróné Dr. Gáll Beatrix könyvében, az Adam Smith munkásságát tárgyaló szakaszban általános érvennyel megfogalmazza: „A csere megindítója mindig az emberi önzés, a személyes érdek. Az ember azért cserél, mert a cseréből hasznot remél. Nem azért cserélünk, hogy felebarátunkon segítsünk, hanem mert a cserébe kapott jószágot alkalmasnak találjuk szükségleteink kielégítésére, és mert többre becsüljük, amit kapunk annál, amit a cserénél magunk feláldozunk.” [Takaróné – Tamás, 1938:]. Adam Smith 1759-ben megírt *Az erkölcsi érzelmek elmélete* c. munkájához képest az 1776-os *Nemzetek gazdagsága* c. művében következetlenül eltér erkölcsanától, amit az is magyaráz, hogy a könyv kiadása előtt látványosan megtagadja kereszténységét, illetve, hogy az erkölcsant haláláig folyamatosan korrigálja. Ez a következetlenség valószínűleg annak köszönhető Ekelund és Herbert szerint, hogy az önérdék alapgondolata mindkét műben jelen van, de „az előbbiben a szimpátia az az erkölcsi készség, amely az önérdéket irányítja, míg a későbbiben a verseny az a gazdasági adottság, amely az önérdéket korlátozza” [Ekelund – Herbert, 2007:].

3 „ettek, ittak, házasodtak, férjhez mentek, egészen addig a napig, amíg Nóé be nem ment a bárkába. Azután jött az özönvíz, és elpusztított mindenkit. Éppen úgy lesz, mint ahogy Lót napjaiban történt: ettek, ittak, adtak, vettek, ültettek, építettek...”

4.) A *neoklasszikus iskola*: A neoklasszikus iskola tulajdonképpen máig tartó tévútja visszavezethető három fő szellemi áramlatra:

(1) Megmaradt Adam Smithnek az általános emberi önzésre vonatkozó elmélete, így – ahogy Mueller írja – nem fedezték fel újra a végső elosztás skolasztikus elméletét.

(2) Ez a hiba azzal áll összefüggésben, hogy átvették David Hume epikureista szkeptikus világszemléletét. Így az ember nem eszes, hanem csak egy nagyon okos lényé lett silányítva, ami annyit tesz az ember szintjén, hogy csak észlelni képes az univerzális gondolatokat, felfogni pedig nem.

(3) Mindezeket tetézte Auguste Comte filozófiai elmélete – pozitívizmusa –, melynek alapjaként a filozófus már csak a pusztá anyagot és a véletlent képes elfogadni. Ehhez szükségszerűen el kellett távolítania az erényeket és helyettük 18 irracionális hajlamot, vonzalmat és ösztönt vezet be [Comte, 2013].

A fentiek alapján elmondható, hogy a ma is uralkodó neoklasszikus iskola rendkívül hiányos és torz ember- és világszemlélet alapul, aminek a következményei a közgazdaságtanban, annak oktatásában és végső soron a gazdasági életben jelentkeznek. Ez a filozófia bár megalapozza az ember autonóm létét, de ez automatikusan vonja maga után a szorongás és a kapzsiság állapotát. Brueggemann ezt a következőképpen magyarázza: „Az egyén teljesen autonóm, senkinek sem tartozik semmivel, senki felé sem felelős, és senkire sem támaszkodik, csak önmagára ... Ez az autonómia kifejeződik a Bibliában is a »bolond« esetében, aki azt mondja, hogy nincs Isten (Zsolt 14,1). ... Isten megkötései nélkül az ő erőforrásait sem tudjuk kérni. Az önellátó ember tudja mélyen legbelül, hogy az önmegelegítés elérhetetlen, mivel ajándékozás nélküli világban él. A segítség nélküli élet vég nélküli szorongást jelent, mert az ember úgy érzi, hogy nem tett eleget azért, hogy elégedett és biztonságos legyen az élete. Ennek eredményeként a végtelen foggal-körömmel való harcnak az eredménye csak a feneketlen szorongás lehet, amit a végén csak elfojt, és halad tovább előre. ... A 3Móz 26,36-37⁴ szakaszban a szerző azt mutatja be, hogy milyen a szorongó ember: mindenhol fenyegetést, veszélyt és bizonytalanságot lát. A nagyobb teljesítmény akarása csak nagyobb szorongást eredményez. ... Az autonóm ember csak akkor tud többet elérni, ha kontrollálja a jövőt, ami a jelen kontrollját is jelenti. A kapzsiság ösztönzője a kontrollvágyban, mint mohó szerzésvágyban mutatkozik meg. Így életük a védelem és a saját méltóság hajszolása a mind több pénzen keresztül. ... Az autonómia-szorongás-kapzsiság hármasa jelenti a gazdasági válság mögött meghúzódó történetet. A teológia-etikai probléma az, hogy ebből miként tudunk kilépni és alternatívát nyújtani.” [Brueggemann, 2009: 5-6].

3. A GAZDASÁGI MODELLEZÉS ELÉGTELENSÉGEI

A fenti emberkép következménye, hogy a pozitivisták szemlélet ellenére is eszes lénynek képzele magát az ember, amit a racionális várakozások és döntések hipotézisével igyekeznek a maga számára megerősíteni. Sajnálatos módon a pszichológiai kutatások ezt a hipotézist nem erősítik

4 „Akik pedig megmaradnak közületek, azoknak a szívében gyávaságot keltek ellenségeik földjén, úgyhogy üldözni fogja őket még egy szélúzte falevél zizzenése is; menekülnek, mintha fegyver elől menekülnének, és elesnek, pedig senki sem üldözi őket. Elbotlanak egymásban, mintha fegyverrel üznék őket, pedig senki nem üldözi őket, és nem tudtok ellenállni ellenségeiteknek.”

meg a pénzügyi piacokkal kapcsolatban sem, ahol inkább az a döntési tendencia látható, hogy a döntések erőteljesen érzelmi és hormonális alapon történnek [Coates – Herbert, 2008; Lo – Repin – Steenbarger, 2005]. A döntési modellekre jellemző továbbá a végletes egyszerűsítés tendenciája, aminek kiváló példája az ún. Robinson Crusoe-típusú modellezés dominanciája. Ezt az jellemzi, hogy a való élet eseményeit és komplexitását szimplifikálja egy termelőre, egy fogyasztóra és két termékre. A Robinson Crusoe-féle gazdaságban csak egyetlen egyén van: maga Robinson. Ő termelőként profitmaximalizálásra törekszik, fogyasztóként viszont a termékekben megszerzhető hasznosság maximalizálására. A csere lehetőségét egy másik személynek a modellbe való beillesztése teszi lehetővé: jelen esetben Péntek lesz ez a második személy. Bár a regényben Péntek Robinson szolgálja, a Robinson Crusoe-jellegű gazdasági modellben ő a Robinson döntési képességeivel felruházott második gazdasági szereplő. Emellett a Pareto-hatékonyság úgy elemezhető, hogy behozzuk az Edgeworth-doboz hipotézisét. Ennek a modellezésnek az alapvető módszertani hibája, hogy van egy belső, nem explicit feltételezése, miszerint az egyszereplős gazdaság tanulmányozása (egy regény alapján) megfelelő betekintést adhat a való világ többszereplős gazdasági eseményterébe [Varian, 2010].

A Robinson Crusoe-modell lényeges elemként tartalmazza az ún. reprezentatív szereplőt (representative agent), aki maga Robinson. Robinson egyedül él egy szigeten (mikrokörnyezet). Ezáltal kimondható, hogy a mikroszintű modellek szereplői valójában mind ugyanolyanok, amennyiben interakcióik és koordinációik ugyanolyanok (árelfogadó magatartást mutatnak a piaci egyensúly által diktált árral kapcsolatban). Ugyanakkor a makromodellek a mikromodellek alapfeltételezéseit gondolkodás és változtatás nélkül átveszik, beleértve a változókat is. Ezen metodológiától idegen mindenféle rendszerszintű kockázat, vagy koordinációs kudarc. Ez azt jelenti, hogy a gazdaság szereplői (a modell szerint) szimultán módon ugyanolyan célok elérésére törekkenek. A szimultán alkalmazások a mikrostratégiák kudarcát és kiszámíthatatlan makroszintű kimenetet eredményeznek (Colander et al., 2009). Továbbá a makromodellek nagy koncepcionális hibája, hogy egyensúlyi állapotból indulnak ki, és fel sem merül ezen egyensúly megbomlásának a lehetősége. Vagy ha fel is merül, a piac vagy a piaci szereplők „omnipotenciájában” és „gondviselésében” bízva feltételezik az egyensúly automatikus visszaállítását. Ezek eredményeként a makromodellek túlzottan egyszerűsítő jellege miatt a statisztikai magyarázó erejük rendkívül alacsony. Ha a fenti megállapítások helytállóak – Pál apostol szavaival élve – „Mit is mondjunk tehát?”⁵ Maradjunk a többször is kudarcot valló neoklasszikus szemléletmódban csak azért, mert az egyszerűbb?

4. A MEGVÁLTÁS KÖZEL JÖTT

A 2008-as válság után teljesen új típusú közgazdasági szemléletmódra van szükség. Ennek természetesen a közgazdasági felsőoktatásban kell elkezdődnie. A felsőoktatásnak a válsággal kapcsolatos etikai felelőssége két fő területen nyilvánul meg:

(1) A gazdasági felsőoktatásban szinte omnipotens eszközként oktatót gazdasági modellekkel kapcsolatban az azokat megalkotó kutatók és az azokat oktatók nem tudatosították a hallga-

5 Róm 6,1

tókban a modellek korlátait és az esetleges helytelen használatuk lehetséges következményeit [ld. Colander et al., 2009: 3-4].

(2) A közgazdasági elméletek történetének és a gazdaság etikai vonatkozásainak az oktatását is elhanyagolták, megszüntették a közgazdasági felsőoktatásban [Mueller, 2015: 21]. Az etikai vonatkozások oktatása valójában sohasem volt szerves része a közgazdasági felsőoktatás tanrendjének annak ellenére sem, hogy a közgazdaságtani gondolkodásmód és a gyakorlatban művelt gazdasági élet az országok teljes lakosságára, egész generációk sorsára hat ki.

Ennek a két problémának a megoldása kézenfekvőnek tűnik, amennyiben

(1) a mikro- és makrogazdasági modellek oktatása során hangsúlyozni kell a modellek magyarázó erejét, relevanciáját, valamint korlátaikat és esetleges hibás alkalmazásaik lehetőségét;

(2) emiatt elengedhetetlen, hogy az oktatott modelleket felülvizsgálják, újra alkossák, eddig nem oktatott (fiókban lévő) modelleket az oktatásba beemeljenek, újra értelmezzenek;

(3) az elmúlt harminc év gazdaságtörténetének a tanulságai alapján újra kell értelmezni és át kell dolgozni a közgazdasági elméletek történetében oktatott tudásanyagot, különös tekintettel a filozófiatörténet (és vallástörténet?) kiemelkedő koncepcióira;

(4) a filozófia és filozófiatörténet egyik lényeges diszciplínája az etika és etikátörténet, amit némileg kiemelve és a közgazdaságtan, ill. gazdasági élet jelenségeihez igazítva kell kutatni és oktatni. Kiváló alapvetést nyújthat ennek elindításához Bánfi Attila egyik tanulmánya [Bánfi, 2013], amely alapján elegendőnek tűnik a gazdaságra vonatkozó etikus cselekvésnek négy nagy etikai rendszer alapján való kutatása:

1. Arisztotelész erényetikája;
2. Immanuel Kant egyetemes erkölcsi törvénye;
3. Jeremy Bentham és John Stuart Mill utilitarizmusa;
4. Morus Tamás Utópiájának tanulmányozása.

Semmiképpen nem haszontalan a vallási alapú etikai rendszerek vizsgálata, például a keresztény etika Augustinustól és Aquinói Tamástól elindulva a Weber alapján protestáns etikának nevezett rendszerig, mivel a nyugati civilizációban a reformáció során elutasították a római katolikus egyház abszolút vallási dominanciáját. Ennek a helyébe a hívők egyetemes papságának elve lépett, ami egyrészt meg akarja szüntetni a klerikus-laikus dichotómiát, másrészt hangsúlyozza, hogy az egyéni döntéshozatal és az abból eredő felelősség nemcsak a hitbeli meggyőződéshez kapcsolódó téma, hanem magába foglalja az emberi élet minden egyes aspektusát és szegmensét. Továbbá viszonylag rövid, ám alapos vallási bevezetés után érdemes behatóan tanulmányozni az iszlám banki gyakorlatot is. Ehhez járul még az általában vett etikus közgazdaságtan beható kutatásának és oktatásának fontossága is.

A fentiekből fakadóan a jövővel kapcsolatos gazdaságelméleti és a gyakorlatra vonatkozó gondolkodásnak releváns problémákkal és trendekkel kell foglalkoznia, mint például Ipar 4.0, ökológiai dezintegráció, társadalmi egyenlőtlenségek.

A szűken vett közgazdasági elméletekkel kapcsolatban szükségessé vált a következő kutatók és tudósok rendszereinek beható tanulmányozása, a kutatás fonalának felvétele hazánkban is:

(1) John D. Mueller alapján felmerülő kutatási témák: a neoskolasztikus közgazdaságtan megalapozása és kidolgozása, különösen az elmélettörténet, a végső elosztás újbóli feltárása, az új típusú mikroszintű modellek kidolgozása, új típusú politikai gazdaságtan és közösségi döntések rendszere;

(2) Sir Angus Deaton: az egyenlőtlenségek eredete, az egészséggazdaságtan alapján a társadalmi jólét új típusú mérőszámainak kidolgozása, mint pl. várható élettartam, testmagasság és az étellel való megelégedés;

(3) Thomas Piketty: az egyenlőtlenségek kutatása és annak radikális megoldási alternatívái, mint pl. a globális tőke megadóztatása, a progresszív jövedelemadó újragondolása;

(4) Anthony B. Atkinson: az egyenlőtlenségek kérdésének a mainstream közgazdaságtan irányából, de új eszközökkel való megközelítése, pl.: az egész országot lefedő bérpolitika, garantált állami pozitív reálkamat a megtakarításokra, minimumörökség, a közösségi vagyton növelése céljából befektetési szervezet létrehozása;

(5) Richard H. Thaler: viselkedéstudomány és -gazdaságtan, az egyéni döntéshozatal gazdasági és pszichológiai aspektusainak vizsgálata, a gazdasági szereplők viselkedésmódjának vizsgálata és magyarázata.

Az ún. mainstream közgazdaságtan tehát nem egészében elvetendő, mivel létezik olyan megközelítési alternatíva ezen a területen is, ami a valóban releváns problémákra valós megoldásokat képes nyújtani, lásd: Atkinson munkássága. A felsőoktatási közgazdasági kutatás tehát tudományetikai szempontból is megalapozandó, és ez könnyűszerrel végre is hajtható.

A fenti fejlődést nem kizárólag a Magyarországon található állami fenntartású gazdasági felsőoktatási intézményeknek kell művelnie, hanem – visszaulva bevezetőnk utolsó mondatára – az egyházi fenntartású felsőoktatási intézményeknek is létre kell hozniuk a közösség gazdaságtanával és gazdaságával foglalkozó karaikat, tudományos műhelyeiket. A gazdaság nem valamiféle „világi hívság”, hanem minden egyes hívő ember sorsát befolyásoló terület, amelyet a keresztény elkötelezettségű emberek nemcsak eltűrhetnek, tudomásul vehetnek, elfogadhatnak, hanem befolyásolhatnak is saját lelkiismeretük, reményeik és meggyőződésük alapján. Csak ilyen módon várhatjuk mi magunk is, hogy a fent említett hibás etikai beállítódás és gazdasági szemléletmód az általunk helyesnek, sőt üdvösnek tartott irányba forduljon és változzon!

ÖSSZEFOGLALÁS

Bevezetőnkben azt a célt tűztük magunk elé, hogy legalábbis a közös gondolkodást megindító és megtermékenyítő információkat adunk közre annak érdekében, hogy elindíthassuk a keresztény olvasóközönséget a külvilág működését tudomásul vevő és annak következményeit eltűrő szemlélettől a változás lehetőségét felmérni, megtervezni és akár azt végrehajtani is képes meggyőződés felé.

A magyarországi és általában a közép-kelet-európai protestantizmushoz képest a közgazdasági gondolkodást társadalmi szinten is kezelni tudó szemléletmód kialakításában jóval előbbre járnak katolikus testvéreink, legalábbis ami a társadalmi és az azzal szorosan összefüggő gazdasági életet érintő pápai enciklikákat illeti: 1891 – Rerum Novarum, 1931 – Quadragesimo Anno, 1963 – Pacem in Terris, 1967 – Populorum Progressio, 2009 – Caritas in Veritate. Természetesen mondhatnánk azt, hogy a protestánsoknak nincs pápája, tehát nincs, aki pápai körlevelet bocsásson ki. Tökéletesen igaz, de úgy tűnik, hogy a magas szintű és széles körben elterjedt közgazdasági gondolkodás is hiányzik köreinkből. Ezen a helyzeten változtatnunk kell annak érdekében, hogy a protestáns kereszténység (is) a vallásilag nem motivált társadalmi rétegek tagjai között elfogadott és megbecsült lehessen. Ez azért van, mert ezen rétegek csak annyit látnak, hogy sok a templom, amiben sokat beszélnek, de nem látják a hasznát annak, hogy miért vannak

a keresztények. Nekünk magunknak komolyan kell vennünk és meg kell valósítanunk társadalmi szinten azt a bibliai iránymutatást, mely szerint a ti hitetek mellé ragasszatok jó cselekedetet, a jó cselekedet mellé tudományt [2Pét 1,5], ami azt mondja nekünk, hogy a hitet megerősíti, felegyenesíti az, ha tudatossá válik a hitbeli jelenlétünk ebben a világban, megindokolhatóvá tesszük cselekedeteinket mind az etika, mind a szakértelem oldaláról.

Minden kedves Olvasónknak, Testvérünknek és reménybeli Testvérünknek kívánjuk, hogy együtt, társakként mehessünk végig ezen az úton, keresve a boldogulást és üdvöt a magyar társadalomnak, Európának és (talán) az egész világnak!

Fáradoztatok annak a városnak a jólétén ... és imádkoztatok érte az Úrhoz, mert annak a jólététől függ a ti jóléteket is!
(Jer 29,7)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bánfi, A. (2013). *Ethics in Economics*. In T. Bánfi, & G. Kürthy (szerk.), *Pénz – Világpénz – Adó – Befektetések* (Tanulmánykötet):218-237. Budapest.
- Brueggemann, W. (2009). *From Anxiety and Greed to Milk and Honey*. Faith and Finance: Christians and the Economic Crisis, 6.
- Colander, D., Föllner, H., Haas, A., Goldberg, M., Kirman, A., Juselius, K., . . . Sloth, B. (2009.. 02). *The Financial Crisis and the Systemic Failure of Academic Economics*. Kiel Working Paper, 6.
- Comte, A. (2013). *The Catechism of Positive Religion, or Summary Exposition of the Universal Religion*. TheClassics.us.
- Ekelund, R., & Herbert, R. (2007). *A History of Economic Theory and Method* (5. kiad.). USA: Waveland Press.
- Hamilton, A. (2009). *Faith, Hope and the Credit Crisis*. Faith and Finance: Christians and the Economic Crisis - Discussion Guide, 9.
- J. M. Coates, & J. Herbert. (2008). *Endogenous steroids and financial risk taking on a London trading floor*. Proceedings of the Nation Academy of Sciences, 16(105) 6167-6172.
- Krugmann, P. (2008). *A Crisis of Faith*. , forrás: The New York Times: <https://www.nytimes.com/2008/02/15/opinion/15krugman.html> Lekérdezve: 2018. 07. 02.
- Lo, A., Repin, D., & Steenbarger, B. (2005). *Fear and Greed in Financial Markets: A Clinical Study of Day-Traders*., forrás: <http://www.nber.org/papers/w11243.pdf> Lekérdezve: 2018. 07. 02.
- Mueller, J. D. (2015). *A közgazdaságtan megváltása – A hiányzó elem újrarafelfedezése*. Budapest: Mattias Corvinus Collegium.
- Smith, A. (1977). *Az erkölcsi érzelmek elmélete*. In M. György (Szerk.), *Brit moralisták a XVIII. században* (old.: 423-553). Budapest: Gondolat Kiadó.
- Smith, A. (1992). *A nemzetek gazdagsága*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Takaróné Dr. Gáll Beatrix, & Dr. Tamás Károly. (1938). *A közgazdasági elméletek története*. Budapest.
- Upper, C. (2010). *Simulation methods to assess the danger of contagion in interbank markets*. Journal of Financial Stability, JFS-161.
- Varian, H. (2010). *Mikroökonómia középfokon*. Budapest. Akadémiai Kiadó.